

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATAR TÜRKLERİNİN GEÇİŞ DÖNEMİ TÖRENLERİ: DOĞUM, EVLENME VE ÖLÜM

TRANSITION PERIOD CEREMONIES OF CRIMEAN TATAR TURKS LIVING IN ESKISEHIR: BIRTH, WEDDING AND DEATH

Pelin DEMİRÇE ALTINTAŞ*-Deniz TAŞÇI**

ÖZ: İnsan hayatında üç önemli dönem bulunmaktadır. Bunlar doğum, evlenme ve ölümdür. Halkbilimde "Geçiş Dönemleri" adı verilen bu dönemler etrafında, pek çok tören gerçekleşmektedir. Bu törenlerin tekrarlanması ile geleneklerin oluşması ve geçmişte kaybolmasının önlenmesi aynı zamanda da gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatar Türklerinin bu dönemlerde gerçekleştirdiği törenlerin belirlenmesi amacı ile yapılan çalışma kapsamında 20 kaynak kişi ile gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak alan araştırması yapılmıştır. Görüşme yapılan kaynak kişilere ulaşmak için kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Alan araştırması sırasında görüşülen kaynak kişilerin verdiği bilgiler ışığında kendilerine ait gelenek-görenek, inanış ve adetlerin bugünkü inanış ve uygulamalar ile benzerlik taşıyıp taşımadığı ve gerçekleşen törenlerin halen devam edip etmediği saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak; doğum ve ölüm geleneklerinin günümüzde de devam ettiği, evlenme için gerçekleştirilen pek çok törenin günümüzde artık kalmadığı tespit edilmiştir. Kırım Tatar Türkleri için büyük önem taşıyan "tepreş" geleneğinin ise Eskişehir ile birlikte Eskişehir dışında da başka illerde yaşayan Kırım Tatar Türkleri tarafından da halen devam ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar Türkleri, Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme, Ölüm

ABSTRACT: There are three important periods in human life. These are birth, marriage and death. Many ceremonies take place around these periods, which are called "Transitional Periods" in folklore. With the repetition of these ceremonies, it is ensured that traditions are formed and that they are not lost in the past, and that they are transferred to future generations at the same time. Within the scope of the study carried out with the aim of determining the ceremonies performed during these periods by the Crimean Tatar Turks living in Eskişehir, a field study was conducted with 20 source people using observation and interview techniques. Snowball sampling technique was used to reach the interviewees. In the light of the information given by the interviewees during the field research, it has been tried to determine whether their traditions, customs, beliefs and customs are similar to today's beliefs and practices and whether the ceremonies that took place are still continuing. As a result, it has been determined that the birth and death traditions continue today, and many ceremonies for marriage no longer exist today. It has also been determined that the tradition of "tepreş", which is of great importance

* Öğr. Gör. Dr.-Anadolu Üniversitesi Halkbilim ve Araştırmaları Merkezi Türk Halk Müziği Birimi /Eskişehir-paltintas@anadolu.edu.tr (Orcid: 0000-0002-0938-4624)

** Prof. Dr.- Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü / Eskişehir- dtasci@anadolu.edu.tr (Orcid: 0000-0002-1345-0751)

This article was checked by Turnitin.

for the Crimean Tatar Turks, still continues by the Crimean Tatar Turks living in Eskişehir and other provinces other than Eskişehir.

Keywords: *Crimean Tatar Turks, Transition period, Birth, Wedding, Death.*

Giriş

Kültür, doğuştan başlayarak bilinçli ya da bilinçsiz edindiğimiz, içimize sindirip özümlediğimiz bilgiler ve bu bilgilerin kuşaktan kuşağa, nesilden nesile aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Bu aktarma için de 'tekrarlama' söz konusudur. Her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlama değildir. Böylece olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak kültürün unsurları olarak, tanınabilir ve hatırlanabilir örneklerle dönüşmesi sağlanır (Assmann, 2018: 23). Her kültürün, içinde davranış kalıplarını da barındırdığı kendine özgü 'kodları, bulunmaktadır. Bu kodların atalardan alınıp birtakım törenlerle tekrarlanması ile yeni nesillere aktarılması sağlanmaktadır. Kültürel bir kimlik olarak, tatarların da kendine özgü davranış kalıpları bulunmaktadır. Kültürel kimlik; ölçüğü ve niteliği ne olursa olsun "kültürel farklılık" temeline göre bir araya gelen grupların, ayırt edilme, karşı olma ya da kendisi olma arzusu ile geliştirdikleri bir aidiyet bilincidir. Yani içeriği ve popülasyonu ne olursa olsun, kültürel kimlik denilen şey, toplulukları birbirinden ayıran öğelerin bileşimidir. Yani burada 'kültürel farklılığa' neden olan şey, dil, din, etnik köken, sınıf, ulus, ideoloji, ortak tarih ya da bir yaşam tarzı çerçevesinde biçimlenebilir (Erol, 2018:75). Bu çalışmada ortak bir kültürün yanı sıra ortak bir tarihi olayı da paylaşan ve Kırım'dan göç etmek zorunda kalan Kırım Tatar Türklerinin geleneksel yaşam ve törenleri üzerinde durulmuştur. İnsan hayatında önemli üç dönem bulunmaktadır. Geçiş dönemi adı verilen bu dönemler; doğum, evlenme ve ölümdür.

Geçiş dönemleri, insana/topluma ait öykünün başlangıç, yaşam ve son arasındaki tecrübeleridir. Toplumun ilk duyuş ve düşünce biçimleri, mitolojik görüşten beslenen geçiş dönemi törenlerinde ortaya çıkar. Geçiş dönemi törenleri, gelenek ve göreneklerin uygulama alanı olması yönüyle toplumun hem kültürel bellek kodlarını canlı tutmaktadır (Alsaç ve Elaltuntaş, 2018:1161) hem de geçmişe dair olayların "canlandırıldığı" ritüeller ve ritüel bir karaktere sahip olan müzik, kültürel belleğin en iyi biçimde aktarılmasına olanak vermektedir (Akın, 2018:104).

Bu çalışmada bu üç önemli dönem ve bu dönemler içinde gerçekleştirilen özel törenlerden bahsedilmiştir. Araştırma, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak alan araştırmasına dayalı olarak yapılmıştır. Görüşme yapılan kaynak kişilere ulaşmak için kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır.¹ Buradan hareketle ilk olarak Tatar kültürü içinde olan ve o

¹ Kartopu örnekleme yöntemi, araştırmanın problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı oluşturmak amacıyla birey veya durumların saptanmasında etkili bir yöntemdir.

kültürü çok iyi bilen anahtar kişiye² ulaşılmış ve ardından anahtar kişinin yönlendirmesi ile diğer kaynak kişilere ulaşılmıştır.

Eskişehir’de yaşayan Kırım Tatarlarının geçmişten günümüze evlilik biçimlerinin ne şekilde değişikliğe uğradığı, bu tören için yapılan seremoninin değişip değişmediği, kendilerinin özel isimler verdikleri özel günler ve törenlerin araştırılması amaçlanmıştır. Gelenek-göreneklerin geçmişten günümüze aktarılması, inanış ve adetlerin bugünkü inanış ve uygulamalar ile benzerlik taşıyıp taşımadığı ve halen devam edip etmediğinin saptanması açısından da bu çalışma önem taşımaktadır.

“Tatar” Teriminin Kökeni ve Kırım Tatar Türklerinin Tarihçesi

“Tatar” kelimesinin etimolojisi hakkında çeşitli kaynaklar farklı bilgiler sunmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Sevan Nişanyan, Çağdaş Türkçe’nin Etimolojik Sözlüğü olan “Sözlerin Soyağacı” adlı eserinde, tatar (“posta tatarı”) Tatar bir Türk veya Moğol kavmi. Osmanlı ordusunda posta hizmeti gören Tatar süvarilerden ötürü, olduğunu belirtmektedir (Nişanyan, 2004: 444).

Yapılan sözlük taramalarında;

Türkçe sözlükte; postayı süren kimse, Tataristan’da Batı Sibiry’a da ve Rusya Federasyonu’nun değişik bölgelerinde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse olarak belirtilmiştir (Püsküllüoğlu, 1999: 1465). Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlüğünde; Tataristan’da, Batı Sibiry’a da ve Rusya Federasyonu’nun değişik bölgelerinde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse denilmektedir (TDK, 2005: 1918).

Yapılan ansiklopedi taramalarında ise;

Baskan, Lexikon ansiklopedisinde; “Bir Asya kavmi, ilk yurtları Türkistan’ın doğusudur. Cengiz imparatorluğu zamanında Anadolu ve Kırım’a kadar yayıldılar. X. Yy. ’da Orta Asya’da bir devlet kurdular. Ak Tatarlar, Kara Tatarlar, Orhun Tatarları, Kuzey Tatarları gibi gruplara ayrılırlar. Tarihte, Moğollar için de Tatar adı kullanılmaktadır. Günümüzde ise, “Tatar” sözü Kazanlılar ve Kırımlılar için kullanılır” (Baskan, 1984:886).

Büyük Larousse Ansiklopedisinde; Osmanlı Devleti’nde atlı ya da arabalı posta görevlisi. Ana Britannica Ansiklopedisinde; Osmanlı Devleti’nde resmi posta taşımacılığı yapan atlı asker. Hayat Ansiklopedisinde; eskiden Cengiz Han’ın ordusunu meydana getiren, çeşitli kavimlerden gelme topluluğa genel olarak “Tatar” denilmiştir.

Eskişehir’in merkez ve ilçelerinde yapılan alan araştırmalarında, görüşülen kaynak kişilerin “Tatar” kavramı ile ilgili verdikleri cevaplar ise şöyledir:

KK-5: *“İrk işte, Çerkezler diyoruz, Türkmen diyoruz, manav diyoruz buda tatar bir ırk işte”* cevabını vermiştir. KK-4 ise; *“Tatar at ile haber*

² Araştırma sahasındaki bilgi kaynaklarına ulaşmak için yol gösteren kişi.

götürüp getirenlere dendiği söyleniyor. Fakat ben tatar kimlere denir diye araştırdığım zaman Moğollar zamanında Cengiz Han'a karşı gelenler onlarla savaş yapıp ayrılan bir grup var onlar tatar olarak adlandırılıyor daha sonra onlar kırım tarafına geliyorlar bu kadar biliyorum. Cengiz Han, Moğollar zamanında tatarlar ortaya çıkıyor hatta Cengiz Han'a kafa tuttukları söyleniyor cihan imparatoru biliyorsunuz oradan kırım tarafına geldiklerini biliyorum Altınordu Devleti'nde bulduklarını biliyorum.” cevabını vermiştir.

KK-6: “Şimdi bugün terminolojik olarak oldukça sıkıntılı bir durum. Neden? Çünkü gerek batı ve özellikle Rus kaynaklarında Tatar diye Kıpçak Bozkır'ı dediğimiz, bugün Polonya'dan doğu Türkistan'a kadar uzanan bölgede yaşayan kuzey Türklüğünün tamamını Tatar olarak tanımlamışlardır. Kırım tatarları deyimi ise özellikle Osmanlı döneminde kırım hanlığının oğuz kökenli olmadığını simgelemek anlamıyla Tatar deyimi Osmanlı'lar tarafından özellikle 15. Yüzyıl'dan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Çok ilginç bir konu var. Kırım hanlığı Osmanlıya kendisi gönül rızası ile bağlanmış olup Osmanlıya katılmasıyla ilgili bugün hala resmi bir belge yoktur. Yani nasıl katıldığı nasıl Osmanlıya ilhak ettiği ile ilgili yazılı hiçbir belge yok. Sadece Fatih Sultan Mehmet ile o zamanki Kırım Hanı arasındaki bir konuşmadan sonra Kırım hanlığı Osmanlıya tebâ olmuştur. Fakat ilginç bir durum vardır. Kırımdaki Osmanlı topraklarında Osmanlıya ait olduğunu bildirmek için mutlaka cuma hutbelerinde padişahın adı anılırdı fakat Kırımda hem Osmanlı padişahı hem Kırım hanı birlikte Cuma hutbelerinde anılıyordu Kırım hanlığının kendine ait basılı akçesi vardı ve bu basılı akçesi Kırım hanlığı akçesi aynı zamanda Osmanlı topraklarının her bir yerinde geçiyordu. Osmanlı akçesi de Kırımda geçiyordu. Yani çok ilginç; Osmanlı toprakları içindeki hiçbir topluluğa tanınmayan farklı bir imtiyaz farklı bir şey vardı. Osmanlı tebâsı olan Kırımlılar; mesela Osmanlı Karamanoğulları soyundan gelenlere hiçbir zaman Karamanlılar dememiştir. Ya da diğer Germiyanoğulları, İstemiyanoğulları hiçbirine böyle dememiştir. Ama Kırım kendisine ait olmasına rağmen kırımdaki tebâyı Tatar olarak, onlarda biraz da batının belki de etkisiyle 15.yüzyıldan sonra Tatar deyimini kullanmışlardır. Ayrıca Tatar kelimesinin, atlı postayla doğrudan ilişkisi yoktur. Atlı posta olarak tanımlanan tatarlar doğrudan doğruya Cengiz imparatorluğunda Cengiz devletinin yıkılmasından sonra biraz da Moğol kökenli toplulukların hızlı at binmeleri adeta at üstünde doğup at üstünde ölmelerinden dolayı yapılan bir tanımlamadır. Aynı şekilde mesela Yıldırım Beyazıt'la Timur arasındaki geçen savaşta Kara Tatarlardan bahsederler Kara tatarların Kırımla doğrudan bir alakası yoktur.” açıklamalarını yapmıştır.

Kırım Tatarlarının Kırım'ı ilhakı üzerine başlayan trajik göçleri iki yüzyıla yakın sürmüştür. Kırım'dan “Ak Topraklar” denilen Osmanlı'ya yapılan göçlerde ilhakın ortaya çıkardığı yeni şartlar etkili olmuştur.

Osmanlı yönetimi, Müslüman nüfusun arttırılması, uçsuz bucaksız boş toprakları tarıma açılması, vergi gelirlerinde artış sağlanması, özellikle Rumeli'deki sınır boylarının savunulmasının kolaylaştırılması gibi pratikler ekseninde göç ve iskân politikasını belirlemiştir. Muallim Fevzi Altun, *Kırım Mecmuası*'nda yayınladığı makalesinde Osmanlı Hükümeti'nin çoğunluğu fakir olan köylü Tatarlara yeterince yardımlarda bulunmadığını, iskânları sürecinde çok zahmetler çekildiğini, hastalıktan “telef” olduğunu ve bazılarının hayal kırıklığı içinde Kırım'a döndüklerini belirtmiştir (Altun, 1918:136).

Eskişehir, Ankara ve Konya dolaylarında iskân edilen Kırım Tatarları ve Nogaylar kısa zamanda bu coğrafyanın kaderini değiştirci hamlelerde bulunmuşlardır.

19. yüzyıl ortalarında Avrupalı seyyahların “küçük-bakımsız” bir kasaba olarak nitelendirdikleri Eskişehir, göçmenlerin iskânı sonucu hızla gelişmeye başlamıştır. Kırımlı Tatarlar başta Eskişehir, Ankara ve Konya olmak üzere Orta Anadolu şehirlerinde yeni teknikler kullanarak tarımsal alanda büyük başarılar kazanmışlardır. Kırım Tatarları Anadolu köylerinde özellikle tarım aletlerinin kullanımında ve diğer çiftçi işlerinde yerli Anadolu köylüsünden daha gelişmiş bir vaziyetteydi (Altun, 1918:137).

Kemal Karpat'ın tahminine göre 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Tatarların sayısı 1.800.000'e ulaşmıştır (2003:137). Hiç kuşkusuz bu muazzam sayıya ulaşan göçün yeni bir toplumsal yapı ve kimlik inşasına katkı yaptığı inkâr edilemez.

Eskişehir Kırım Tatar Türklerinde Geleneksel Yaşam ve Törenler Doğum

Kırım Tatar Türkerinin de diğer topluluklarda olduğu gibi, geçiş dönemi olarak adlandırılan, doğum için yapılan törenleri bulunmaktadır.

Bu törenlerden bazıları doğum öncesinde başlar ve doğum sonrasında da devam eder. Bebek doğmadan önce yapılan hazırlıklar arasında bebeğin eşyalarının hazırlanması yer almaktadır. Bebek doğduktan sonra anne, “lohusa” kabul edildiğinden yalnız kalmasına izin verilmez. Yalnız kalırsa “kırk basması”³ adı verilen olayın gerçekleşeceğine inanırlar. Ayrıca 40 gün dolmadan annenin ve bebeğin dışarı çıkmasına, iş yapmasına ve gezmesine de izin verilmez (KK-7, KK-8, KK-9, KK-10).

Bebeğin ismini aile büyüklerinden biri ya da köyün imamı kulağına ezan okuyarak ve üç kez ismini söyleyerek koyar.

Kırkıncı gün geleneği az önce de belirttiğimiz üzere Kırım Tatar Türklerinde de bulunmaktadır. Doğumun gerçekleştiği 40. gün aile; eşini, dostunu, akraba ve komşunu çağırarak yemek verir. Bu yemek ise

³ Loğusa ve çocuğun doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hastalanmalarına halk kültüründe “kırk basması” adı verilir.

“köbete”dir. Bu özel gün ve yemek özellikle “lohusa köbetesi” olarak adlandırmaktadır (KK-2).

Bu yemekten sonra, daha önceden dışarıdan toplanılan 40 adet taş ile bebek ve anneye gusül abdesti aldırılır ve bu tören sona erer. Görüşme yapılan kaynak kişiler, günümüzde bu uygulamaların hala devam ettiğini belirtmişlerdir (KK-7, KK-8, KK-16, KK-19).

Evlenme

Kırım Tatar Türklerinin “toy” adını verdikleri düğün töreni, geçiş dönemlerinin tam ortasında yer almaktadır. Bu dönem genç kız ve erkek için oldukça önemli bir dönemdir. Görüşme yapılan kaynak kişiler, düğünlerin; gençlerin birbirlerini görmeleri ve tanışmaları için bir vesile olduğu vurgusunu yapmışlardır (KK-1, KK-8, KK-12, KK-13).

Kırım Tatar Türklerinin düğünleri genellikle perşembe günü başlar ve pazar günü de gelinin evine gelmesi ile sona erer. Perşembe akşamı “Konak” denilen yerde düğün başlar. “Konak” gelinin kız arkadaşları ile toplanarak eğlendikleri yerdir. Konak büyük bir yerde, düğün evinden uzakta gerçekleştirilir. Bunun sebebi de büyüklerin gençleri rahatsız etmemesi içindir. Ayrıca buraya evliler de giremez (KK-8, KK-11, KK-14, KK-18).

KK-14 kendi evlilik süreci ile ilgili şunları aktarmıştır: *“Bize sormadılar hiç. Eskiden öyleydi. Görmedim ben hiç nişanlanmadan eşimi. Derler ki, bunları evlendirelim biz yani aracı olalım derler araya girerler akrabalar. Araya girerler başta söz hazırlarlar. Biz senin kızını hafız Bekir’in oğlu Yılmaz’a istemeye gelecez. Sonra delikanlılarla kızlar şınlaşır⁴ birbirleriyle, mâni atarlar, diyorsun. Tamam bir düşünelim der bizimkiler. İki gün sonra haber verirler gelsinler derler. Çağırırılar, istemeye gelirler, isterler. Olur der babası anası. Seni işte falan köyden falan kişinin oğlu ile evlendiriyoruz derler bize, bizde boyun bükürüz. Biz görmedik birbirimizi. Nişanlandıktan sonra söz kesildi resmini getirdiler pek de sarıymış dedim. Çok güzel top oynuyor dediler. O benim resmimi görmüş ama. Hiç sormadılar. Ablam sordu yalnızca. O da söz kestikten sonra. Köyde söz kesmişler benim haberim yok. KK-5 ve KK-14’ün yaşları göz önüne alındığında ve verdikleri bilgiler göz önüne alındığında, 1940’lı yıllarda birbirini görmeden yapılan evliliklerin de olduğu bulgusuna varılmıştır. KK-14 o yıllarda yapılan evliliklerle ilgili şu detayları vermiştir: *“Düğüne köyün kadınları, erkekleri çağırılır ve dualı olurdu. Yemek verirlerdi. Gelenlere perde çekiliyordu. Düğün başlayacak ya bir gün önce perde günü derler. Perdeyi gererler gelin onun içinde ağlar. Abim gelsin, ablam gelsin der bağıra bağıra ağlar. Abi gelir sarılır ağlar, abla gelir sarılır ağlar, ondan sonra götürürler dama. Kızların delikanlıların olduğu yerde üç gün çalıp oynarlar. Mesela oturdular samanlıkta tahtaların üzerinde kızlar bir yerde erkekler bir yerde gelin köşede mi oturuyor? Kızlar çalar oynarlar işte. Kızlar erkekler ayrı oturuyorlar ya, öyle erkekler ayakta kızlar oturuyor. Böyle tahtalardan işte**

⁴ Kırım Tatar Türklerinin, düğünlerde birbirlerine söyledikleri manilere ‘şın’ adı verilmektedir.

altları tabure falan koyarlar büyük setler yapıyorlar. Orda sınılaşıyorlar işte. Samanlık falan oluyor ya köylerde, tahtalar falan koyarlar orda düğün olur, gece kızlar evin bir odasında yatarlar. Sonra bide kına olur gece delikanlılara kına koyarlar. Cama delikanlılar gelir hangi kızı istiyorsa o kız gelsin o kız bana kına koysun der.

Kırım Tatar Türkeri daha önceki dönemlerde evlilik ilişkilerinde yine kendileri gibi Kırım Tatar Türkeri ile evlenmeyi tercih ettiklerini, günümüzde ise buna yine de dikkat edildiğini ama farklı gruplarla da evliliklerinin bulduklarını dile getirmişlerdir.

Düğünün ilk günü hayvan kesilir ve ona da “soğom” denilir. Köydeki komşuların da yardımıyla düğün evinde yemekler hazırlanır. Yakın komşuların hayvanlarını kapattıkları damlar, o gün için boşaltılır ve temizlenir. İçine tahta oturaklar konulur. Başında da bahsettiğimiz bu yer konak’tır. Konağın bir tarafında kızlar, diğer tarafında ise erkekler bulunur. Erkeklerin kızlara yaklaşması yasaktır. Aralarında görünmez bir sınır çizilidir. Erkekler kızlara “hoş geldin” der. Hâl hatır sorar. Daha sonra şınlar ve yırlar⁵ söylenmeye başlar. Oyun havaları çalınır. Konak’ta kullanılan çalgılar ise yalnızca vurmali çalgılar yani darbuka ve def’tir (KK-2, KK-4).

Kırım Tatar Türklerinin seslendirdikleri örnek şın’lar;

Başlangıç Şınları:

Al atayım men bir taş, deryaga dalsın

Tenezzül etgen şınlasın,el bergen alsın

Mende mında keldim, boman eki

Kore kore koz tanış, bolurmuz belki

Al atayım men br şın, sizge barsın

Tenezzül etgen şınlasın,el bergen alsın

Ekip başı konakbay şınlamayı başlatmak için ortaya söz atar.

Aydınız kızlar şınlayık, şınlayık, şınlayık

Konkbay biz bolsak, aydınız başlayın

Aytgan şının tınladım, el berdim aldım

Kol cetkisiz yerlerge, koterip saldım

Amet, Memet, Murtaza, Asan, Osman

Vallah billah kıymazım, senmen dostman

⁵ Kırım Tatar Türklerinin, seslendirdiği türkülere “Yır” adı verilmektedir.

Bir yıldızga mot edim, ay tuvdu şükür
Cevabım cerde kalır dep, etedim pikir

Ay katında bir yıldız, ayga tartık
Koy balası (şer balası) bolgaşın, kimden artık (Kırımer, 2015:109).

ÇOBAN ŞINLAMASI

Ç= Çoban, K= Kızlar

- Ç= Mına selammalığım kız, kelinçek, asabay,
Cıyınız gur bolsunamanın aman lale şeşek asabay
- K= Aleyküm selam koşgeldin odamanım asabay,
Binik sürün coyulgan, amanın aman, kaberin barmı asabay
- Ç= Koyunum kavfın şekme sen, tabarman özüm asabay,
Şınlamaga keldim men, amanın aman, Seydane közlüm asabay
- K= Çoban değen cigitnin, cüzdani tunç asabay
İlişmesi iş tugul, amanın aman, cbanlar ceter asabay
- Ç= Çoban değen cigitler, erlik eter asabay
Sizdayların başına, amanın aman, çobanlar ceter asabay
- K= Ayagında çarığın, sırtında tonun asabay,
Bir şınlasam şaşırır, amanın aman, sekizi onu asabay
- Ç= Tonum kısa bolsada, cıllıttar asabay,
Sekizi tugul bir menden, amanın aman, özgnü kurtar asabay
- K= Suda bolur balıknın Süleymanı asabay,
Kızda bolur çobanın, amanın aman, din imanı asabay
- Ç= Kara koyun kaymağı, katmer katmer asabay,
Kızda gönül bolganson, amanın aman, çobanlar kater asabay
- (Kırımer, 2015:107).

Konak'ta erkeklerden biri bir kızı beğendi ise, kıza sembolik olarak paketten bir adet sigara çıkarır ve beğendiği kıza doğru fırlatır. Eğer kızda beğendiyse sigarayı alır, yakar ve "buyur, sen iç" diye erkeğe iade eder. Bu bir arkadaşlığın, flörtün başlaması anlamına gelir (KK-1, KK-8, KK-12, KK-13).

Konak'taki eğlence tam üç gün sürer. Üçüncü günün sonunda ise köyün kızları ve misafir gelen kızlar gelini yalnız bırakmamak için hepsi bir odada yatarlar. O gece, o odanın penceresine de erkekler gider. Erkekler cama gelip önce kendi isimlerini sonra beğendikleri kızın ismini söyler ve cama çağırır. Ardından "bana kına koysun" der. Eğer kız da oğlanı

beğendiyse eline kına koymayı kabul eder, kız kınayı eline koyar ve o gece için özel olarak hazırlanan oyali mendiller ile oğlanın elini bağlar. Eğer beğenmezse kınayı koymaz ve oğlan camın önünden ayrılır. Buna “kına koydurma” denir. Daha sonra ise gelinin evine geleceği pazar günü, gelin ata bindirilir. Damat evine at üzerinde götürülür. Diğer gruplarda olduğu gibi burada gelin alma yoktur. Bunun yerine gelini kendileri damat evine götürürler. Gelin alayını damat evinden bir kişi köyün 2-3 km dışında gelin alayını karşılamak için beklemeye başlar ve köye gelen düğün alayına “hoş geldiniz” der. Gelin tarafı, adına “tokuz” denilen, içinde 9 parça eşya bulunan (mendil, çorap, çamaşır vb.) bezi alır, sırtına bağlar ve koşarak köye gelir. “gelinin tokuzunu aldık” der. Erkek tarafı gelini çalgı ile karşılar. Gelin evine gelir ve girer. Daha sonra herkes evlerine dağılır. Gelinin yanında teyzeleri kalır (KK-2, KK-4, KK-5, KK-14)

Gerdek gecesi ise “damat kapama” denilen adet yerine getirilir. O akşam delikanlılar damadı bir odaya alırlar ve sohbet ederler. Gelin tarafından “sini” denilen kocaman tepsinin içinde kurabiyeler, fıstık, fındık, çekirdek ve yemiş gelir. Hem yenilir hem sohbet edilir. Daha sonra “Allah kuvvet versin” denilerek, damadın sırtına 2-3 yumruk vurulur ve gelinin odasına itilir.

Düğünden sonraki ilk Cuma ise; Cuma namazının ardından gelin giydirilir ve oturtulur. Gelinin düğünden bir hafta önce serilen çeyizi de bugüne kadar kaldırılmaz. Bugünde yine eve gelenlere ikramlar verilir, kızlar çalar, oynar ve eğlence yapılır. Burada amaç; gelini köye tanıtmaktır.

KK-5 evlenme gelenekleriyle ilgili; gelin evine girmeden önce yapılan “güreşme” geleneğinden bahsetmiş ve şunları anlatmıştır; “*Gelin gelirken güreş yapar tatarlar. Köyle öyleydi. Köy delikanlıları yaparlar. Erkek erkeğe güreş yaparlar. Kazanana ödül verirler, yahutta başka bişey ikram ederler. Sonra at koşusu olur. Orda birinci gelene kuzu ya da oğlak hediye ederler. Gelin eve girmeden. Gelin geldikten sonra, kız tarafıyla erkek tarafı güreş yapar. Bazı zaman köyde karşılaşırlar. Şimdi A köyünden B köyüne gelin gitti. A köyünün delikanlılarıyla güreşen delikanlıları bilhassa giderler arabayla. Bu köy güreşiyorya biliyorlar o köyün güreştiğini, bu köyü bilirler. O köyün pehlivanları da bunların geleceğini bekler. Gelin falan geldikten sonra, yemek falan, dinlendikten sonra hadi güreşek derler. Harman yerine çıkarlar. A köyünden 5 tane çocuk çıkar güreşmeye B köyünden de 5 tane çocuk çıkar. Birbirleriyle güreşirler en çok kazanana bir ödül koyar düğün sahibi ya da o köyün zenginleri. Bir koç örneğin bir kuzu. Birinci olan o kuzuyu alır gider işte, mukafatı o. Orda teşvik ederler güreşenlere.”*

Kaynak kişiler düğünlerde yapılan bu geleneklerin köylerde yaşadıkları dönemlerde var olduğundan ancak şehre göç ile birlikte bu geleneklerden yalnızca damat kapama geleneğinin devam ettiğinden bahsetmişlerdir.

Koraz (Horoz) Telleme

“Horoz Telleme” kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; günümüzde artık devam etmeyen bir gelenektir. Kız evinin kestiği horoz, renkli kumaştan kesilmiş şeritlerle süslenir. İçine yemiş, içki konur ve erkek evine yollanır. Erkek evi de buna karşılık olarak “Telli Şırak” hazırlar (KK-2)

Resim 1. (<https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149943/telli-sirak-ve-koraz-telleme---2008.html>)

Resim 2. Bir Tatar Düğününden örnek “koroz telleme”

Telli Şırak

“Telli Şırak” ise erkek evinin kız evine gönderilmek üzere hazırladığı bir tür yemektir. Telli Şırak; mum ya da yağlı bezlerle hazırlanır, renkli şeritlerle süslenir, kız evine yollanır ve evliliğin bereketli olması ümit edilir. Kız ve erkek evinin birlikte hazırladığı bu düğün geleneği, aralarındaki dayanışmanın da en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Görüşme yapılan kaynak kişiler “koraz (horoz) telleme” ve “telli şırak” geleneğinin eskiden köylerde yapıldığını ve günümüzde bu geleneklerin artık kalmadığını belirtmişlerdir.

Resim 3. Bir Tatar Düğününden örnek “telli şırak”

Ölüm

Kırım Tatar Türkerinde ölünün ardından eğer evinde hayvanı varsa hemen kesilir ve yemekler yapılır. Defin işlemi tamamlandıktan sonra, cenaze evine dönenlere ve taziye için gelenlere yemek yedirilir. Bunun amacı ise ölen kişinin iyi yönlerini hep beraber yâd etmek, onunla olan anıları anlatmak, sohbet etmek, onu unutmamak amacıyla yapılmasıdır. Kaynak kişiler, günümüzde bu geleneğin de devam ettiğini belirtmişlerdir.

Yine kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; Kırım Tatar Türkerinde ölen kimsenin ardından ağıt yakma geleneği yoktur. Hatta sessiz ağlanır. Sesli ağlayanlar olur ise; onların ayıplandığını ve kınandığını belirtmişlerdir (KK-6).

Tepreş Geleneği

Tatarların en eski geleneklerinden biri olan Tepreş; kelime kökeni olarak depreşmek-tepreşmek fiilinden gelmektedir. Tatarlar baharın gelmesi ile birlikte ekinlerin toprakta baş göstermelerini de halk arasında ‘ekinler tepreşti’ şeklinde ifade etmektedirler. Bu söylemler sayesinde de Tepreş kelimesinin anlamı daha iyi anlatılmaktadır.

“Kırım Tatar Türkleri arasında geçmiş dönemlerde Hıdrellez'den sonra gelen ilk cuma günü Tepreş Günü olarak kutlanırdı. Hıdrellez cuma gününe rastlarsa, bu iyi bir işaret olarak algılanırdı. Bugüne, Kırırlez Cuma'sı denirdi” (Bayraktar ve Saçkesen, 2012:51).

Tepreş töreni; İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa, Konya, Polatlı ve Düzce Kırım Tatar Türkleri tarafından Eskişehir'in Karakaya köyünde büyük bir kutlama ile gerçekleştirilmektedir.

Tepreş; ilk olarak “Kalakay Tıgırtması” adı verilen bir töreni ile açılır. Kalakay; Kırım Tatarların yaptığı bir çeşit ekmek-börektir. Tepsilerin içinden çıkarılan Kalakaylar; ekinlerin bulunduğu tarlalara tekerlek gibi yuvarlanır yani tıgırtılır. Bunun yapılış sebebi ise; Kalakay, üstü yukarıda kalacak şekilde düşerse ekinin o yıl bereketli olacağı inanışından dolayıdır. Daha sonra Kalakaylar kesilir ve gelen misafirlere ikram edilir. Bu törenin ardından milli oyunların oynanması ve gençlerin şınlamaları ile devam eder. Ve bu törenler gün batımına kadar sürer (KK-2, KK-4, KK-5, KK-6, KK-14).

Kırım Tatarları Tepreş töreni, açılış oyunları olan Kaytarma ile başlar. Kaytarma Kırım Tatarlarının en karakteristik oyunlarından biridir. Ağır ve aheste bir oyun olan Kaytarma'nın ardından, daha canlı ve seri olarak oynanılan oyunlara geçilir. Bunlara örnek olarak; Tuvak Horonu, Bülbül, Çoban gibi oyunlar sayılabilir.

Tepreş'te ayrıca daha önce ayrıntıları ile bahsettiğimiz düğün geleneklerinin de gerçekleştirildiği; Koraz Telleme (Horoz Telleme) ve Telli Şırak (Telli Lamba) törenlerine yer verilmektedir.

Milli oyunların oynanması ve düğün törenlerinin gerçekleştirilmesinden sonra Tepreş şenliğine katılanlara dağıtılmak üzere Tatar yemekleri yarışması düzenlenir. Şenliğe gelen Tatar hanımlar bütün el becerilerini sergilemek üzere, Kalakay, Göbete, Cantık, Tabak Börek ve Kaşık Börek gibi yemekleri yapar ve Tepreş'e gelenlerin beğenisine sunar.

Yarışma sonunda, Tepreş Ağası'nın çağrısıyla güreşçiler meydana toplanır ve Tatar Güreşi adı ile anılan, bilinen güreşten farklı bir güreş başlar. Güreşte mutlaka davul-zurna bulunur ve güreş bitene kadar güreş havası çalınır. İki taraftan iki güreşçi, ellerindeki yün dokuma kuşakla karşı karşıya gelirler. Bel bağlaşıyor yani birbirlerinin bellerini bu kemerlerle sıkı sıkı bağlarlar ve güreşe tutuşurlar. Güreşçiler, birbirlerini bellerindeki kuşaklardan tutarak “şalka düşürmeye” yani iki omuzun da yere değmesini sağlamaya çalışırlar. Düşüren kazanır ve birinci olana da koç, hediye olarak verilir.

Güreş sonunda artık Tepreş'in de sonuna yavaş yavaş gelinmiş olunur. Tepreş'in sonu gelecek yılın Tepreş Ağası'nın seçilmesiyle noktalanır. Ağanın seçimi için ortaya bir koç konur, açık artırmada koça en yüksek fiyatı veren gelecek yılın Tepreş Ağası seçilir.

Sonuç

Kırım Tatar Türklerinin tarihsel süreci değerlendirildiğinde; Kemal Karpat'ın da belirttiği üzere, kendisinin tahminlerine göre 1783-1922 yılları

arasında Osmanlı topraklarına göç eden Tatarların sayısı 1.800.000'e ulaşmıştır. Hiç kuşkusuz bu muazzam sayıya ulaşan göçün yeni bir toplumsal yapı ve kimlik inşasına katkı yaptığı muhakkaktır. Oluşturulan bu yeni kültürel kimlik ile Anadolu'da pek çok ile yerleştirilen Kırım Tatar Türkleri kendi geleneklerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Kırım Tatar Türklerinin, kendi kimliklerini korumak ve yeni nesillere aktarmak adına gerçekleştirdikleri önemli geleneklerinin olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle kültürel bir kimlik olan Kırım Tatar Türklerinin kendilerine özgü törenlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Doğum döneminde annenin ve bebeğin yalnız bırakılmadığı "lohusalık" ve "kırk basması" adetlerinin günümüzde de devam ettiği tespit edilmiştir.

Evllenme dönemi ile ilgili olarak; kaynak kişiler, görüşmelerin yapıldığı 2012 yılında, düğünlerin; gençlerin birbirlerini görmeleri ve tanışmaları için bir vesile olduğu vurgusunu yapmışlardır. Ancak yine bazı kaynak kişilerin verdiği bilgilere dayanarak kendi yaşadıkları dönemlerde yani 1940'lı yıllarda birbirini görmeden yapılan evliliklerin de olduğu sonucuna varılmıştır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda; Kırım Tatar Türkleri kendileri gibi Kırım Tatar Türkeri ile evlenmeyi tercih ettiklerini, ancak günümüzde farklı gruplarla da evliliklerinin gerçekleştiği bulgularına varılmıştır.

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatar Türklerinin kendi gelenek ve göreneklerini yeni nesillere aktarmak ve devamını sağlamak amacı ile gerçekleştirdikleri en eski geleneklerinden birinin "Tepreş" geleneği olduğu tespit edilmiştir. Bu geleneğin günümüzde; İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa, Konya, Polatlı, Düzce ve Eskişehir Karakaya köyünde halen devam ettiği saptanmıştır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Altun, M. F. (1334/1918). Kırımlıların Kırım'da ve Anadolu'da çiftçiliği. *Kırım Mecmuası*, 7.
- Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi*. C. 20, Ana Yayıncılık.
- Baskan, *Lexikon alfabetik genel kültür ansiklopedisi*. (1984). İstanbul: Baskan Yayınları.
- Bayraktar, Z.-Saçkesen, A. (2012). Eskişehir Kırım Tatar Türklerinde tepreş şenlikleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 49-61.
- Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi*. İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Hayat ansiklopedisi*. C. 6, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830-1914), demografik ve sosyal özellikleri*. (Çev.: Bahar Tırnakçı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kırimer, H. (2015). *Kırım şarkı sözleri, şınları, takmak, mane ve şiirleri*. Eskişehir: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi.

- Kırımlı, H. (2011). *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nişanyan, S. (2004). *Çağdaş Türkçe'nin etimolojik sözlüğü "sözlerin soyağacı"*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1999). *Türkçe sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Türkçe sözlük* (2005). Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, A. Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9 (2), 1685-1704.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Şenay SUNEL, Polatlı-Karakuyu Köyü, 1955, Müzik Öğretmeni (Görüşme:13 Mart 2014)
- KK-2: Kadriye YILMAZ, Ankara, 1955, Emekli Sınıf Öğretmeni, (Görüşme: 20 Şubat 2014)
- KK-3: Necdet YILMAZ, Eskişehir-Hamidiye Köyü, 1954, Emekli Sınıf Öğretmeni, (Görüşme: 20 Şubat 2014)
- KK-4: Münir ÇELİK, Eskişehir-Hamidiye Köyü, 1953, Emekli Sınıf Öğretmeni, (Görüşme: 20 Şubat 2014)
- KK-5: Yılmaz ÇETEMEN, Eskişehir-Yaverören Köyü, 1931, Emekli, (Görüşme: 15 Nisan 2014)
- KK-6: Recep ŞEN, Eskişehir, 1960, İlkokul Müdürü, (Görüşme: 16 Nisan 2014)
- KK-7: Hatice KUŞAN, Eskişehir-Hamidiye Köyü, 1968, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-8: Gülşen KURUN, Eskişehir-Akkurt Köyü, 1938, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-9: Acire TUNA, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1949, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-10: Türkan KIRIMTAY, Eskişehir, 1948, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-11: Measure EROL, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1945, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-12: Muazzez ÜNLÜER, Eskişehir-Hayriye Köyü, 1949, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-13: Türküz BORA, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1941, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-14: Kevser ÇETEMEN, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1934, Emekli, (Görüşme: 15 Nisan 2014)
- KK-15: Naciye ORDAY, Eskişehir-Akyurt Köyü, 1936, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-16: Meşkure ÖZDEN, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1941, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-17: Gülnaz TUNA, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1944, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)
- KK-18: Meva ÖNER, Eskişehir-Fahriye Köyü, 1950, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)

KK-19: Nimet GİRAY, Eskişehir-Yaverören Köyü, 1939, Ev Hanımı, (Görüşme: 24 Nisan 2014)

KK-20: Rıdvan KIRIMTAY, Eskişehir, 1967, Mühendis, (Görüşme: 15 Nisan 2014)

Elektronik Kaynaklar

URL-1: (<https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149943/telli-sirak-ve-koraz-telleme---2008.html>) (Erişim: 15 Nisan 2022)

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Finansman/Funding: “Eskişehir İlinde Yaşayan Kırım Tatar Türklerinin Müzik Kültürü”, AÜBAP: 1304E068, 2016./“Music Culture of Crimean Tatar Turks Living in Eskişehir Province”, AÜBAP: 1304E068, 2016.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Yazarın Notu / Author's Note: Bu makale 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında gerçekleştirilen “Eskişehir İlinde Yaşayan Kırım Tatar Türklerinin Müzik Kültürü” adlı çalışmadan türetilmiştir./ *This article is derived from the study titled "Music Culture of Crimean Tatar Turks Living in Eskişehir Province" carried out within the scope of Anadolu University Scientific Research Projects in 2016.*

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Sorumlu yazar araştırmacı olarak görev aldığı projede tüm saha araştırmalarını yapmış ve bu makaleyi projeye bağlı olarak yazmıştır. Diğer yazar proje yürütücüsü olarak görev yapmıştır./ *Responsible author has done all field research in the project where he worked as a researcher and wrote this article depending on the project. The other author served as the project coordinator.*